

Armend MEHMETI

“THE ADRIATIC REVIEW” - PROMOTOR NË SENSIBILIZIMIN E OPINIONIT PUBLIK DHE POLITIK AMERIKAN MBI ÇËSHTJEN SHQIPTARE GJATË VITEVE 1918-1919

Abstrakt:

Zhvillimi ekonomik dhe industrial i Shteteve të Bashkuara të Amerikës që arriti kulmin në fund të shekullit nëntëmbëdhjetë dhe fillim të shekullit njëzetë i shoqëruar me hapjen e shumë vendeve të punës paraqiti një mundësi të re edhe për shqiptarët. Të shtyrë nga kushtet ekonomike, sociale e politike, shqiptarë të shumtë kaluan Atlantikun dhe u vendosën në tokat e një kontinenti që nuk e kishin imagjinuar më parë. Në këto vende, me kalimin e kohës, ata u organizuan në shoqëri e grupe që kishin për qëllim ruajtjen e gjuhës, kulturës dhe traditave shqiptare. Në këtë drejtim ata zhvilluan edhe shtypin. Numërohen mbi pesëdhjetë gazeta e revista në gjuhën shqipe e angleze që u botuan nga komuniteti shqiptar i Amerikës gjatë viteve 1906-1941, ndër më të famshmet “Kombi”, “Dielli”, “Koha”, etj. Këto gazeta trajtonin tematika shoqërore, politike, letrare, kulturore dhe ekonomike. Një rendësi të veçantë këto gazeta i kushtuan edhe çështjes kombëtare. Në këtë drejtim u shqua gazeta “The Adriatic Review” e drejtuar nga Fan Noli e më pas edhe nga Konstantin Çekrezi, e cila ishte aktive gjatë viteve 1918-1919, në kohën kur Shqipëria po luftonte për mbijetesë politike në Konferencën e Paqes në Paris. Punimi “The Adriatic Review” - promotor në sensibilizimin e opinionit publik dhe politik amerikan mbi çështjen shqiptare gjatë viteve 1918-1919”, ka për qëllim të trajtojë kontributin e diasporës shqiptare të Amerikës, e cila përmes shkrimeve me karakter politik, historiko-kulturor dhe memorandumeve drejtuar personaliteteve dhe kancelarive vendimmarrëse ndërkombëtare pati si rezultat sensibilizimin e opinionit publik dhe të faktorëve diplomatikë ndërkombëtarë mbi historinë dhe çështjen shqiptare gjatë vitit 1919. Punimi bazohet në edicionet e botuara të revistës “The Adriatic Review”, duke ndjekur metodologjinë e analizës dhe të interpretimit së literaturës të gërshetuar me parimin kronologjik.

Fjalë kyçe: The Adriatic Review, Shtetet e Bashkuara të Amerikës, Fan Noli, Konstantin Çekrezi, historia, kultura, etj.

Hyrje

Në çerekun e fundit të shekullit nëntëmbëdhjetë zhvillimi i industrisë së naftës, të metalurgjisë, shtrirja e rrjetit elektrik dhe atij hekurudhor ndikuan në fuqizimin e ekonomisë dhe industrisë së Shteteve të Bashkuara të Amerikës, duke e shndërruar këtë vend në një gjigant industrial qysh në vitet e para të shekullit njëzet. Rritja e hovshme industriale u shoqërua me nevojën e plotësimit të vendeve të shumta të punës. Si rezultat për qëllime ekonomike në Shtetet e Bashkuara të Amerikës arritën miliona emigrantë nga vende të ndryshme të botës.¹

Krahas popujve të ndryshëm sytë në drejtim të Shtetet e Bashkuara të Amerikës i kishin orientuar edhe shqiptarët. Koli Kristoforidhi konsiderohet si emigranti i parë shqiptar, i cili në vitin 1884 apo 1886 arriti në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Pas tij, duke filluar nga viti 1900 e tutje në ShBA arritën edhe shumë shqiptarë të tjerë, të cilët u vendosën kryesisht në Boston, Masauçesets dhe në shtete të tjera si Pensilvani, Nju Jork, Santa Luis, Minesota, Illionis, Indiana, Utah, Uashington dhe Kalifornia.²

Në fillim, emigrimi i shqiptarëve drejt Amerikës ishte i një karakteri të pastër ekonomik. Por, pas vitit 1912 këtij emigrimi i shtohet edhe dimensionin politik. Një numër shqiptarësh emigruan edhe si shkak i Luftërave Ballkanike 1912-1913, sidomos shqiptarëve që u dëbuan nga trevat e pushtuara nga serbët, malazezët dhe grekët. Shpërngulja përfshiu jo vetëm trevat që mbetën jashtë kufijve të Shqipërisë, por edhe ato që ishin pjesë e territorit të saj. Për shkak të dhunës e terrorit që ushtria greke ushtroi mbi banorët shqiptarë të prefekturave të Korçës e të Gjirokastrës, ku shkatërroi 190 fshatra, dy qytete dhe dogji 6831 shtëpi që u përkisnin 43.296 banorëve, një pjesë e madhe e këtyre banorëve u detyrua të merrte rrugën e kurbetit, kryesisht për në Shtetet e Bashkuara të Amerikës.³ Vlerësohet se gjatë dy dekadave të para të shekullit njëzetë në Amerikë jetonin rreth 50.000 shqiptarë. Nga këta, sipas të dhënave të Konstatin Çekrezit, gjatë periudhës në fjalë vetëm në ShBA jetonin 40.000 shqiptarë, 1000 të tjerë në Kanada dhe po ashtu një numër i madh i të tjerëve në Amerikën Latine.⁴

¹ Rise of Industrial America, 1876-1900, U.S. History Primary Source Timeline, Library of Congress, link: <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/rise-of-industrial-america-1876-1900/>, qasja 2 mars 2025.

² Beqir Meta, *Federata Panshqiptare Vatra*, Tiranë: Globus, 2002, f. 15.

³ *Historia e Popullit Shqiptar*, Vëllimi III, Tiranë: Akademia e Shkencave të Shqipërisë, 2007, f. 510.

⁴ Constantine A. Chekrezi, *Albania Past and Present*, New York: The Macmillan Company,

Në fillimet e emigrimit shqiptarët u përballën me kushte të rënda të jetës dhe të punës. Ata u punësuan në fabrikat e tekstilit, të këpucëve, të industrive metalike, etj., pra punë që nuk kërkonin ndonjë ekspertizë specifike profesionale, ndërsa banonin në bodrume, në kushte të papërshtatshme, ndërsa më vonë në banesa kolektive me nga 10-15 banorë. Këto banesa përbëheshin nga dy dhoma pa dritë, pa ajrosje, të cilat merrnin dritë nga një dhomë e vetme që shërbente si dhomë ndeje. Pavarësisht këtyre kushteve tek emigrantët shqiptarë që jetonin në këto banesa, e që vinin nga vise e krahina të ndryshme të Shqipërisë, mbizotëronte ndjenja e solidaritetit dhe e mbështetjes reciproke.⁵

Me rritjen e numrit të emigrantëve lindi nevoja për themelimin e grupeve dhe shoqërive me qëllim që të arrihen objektiva të caktuara në sferën e arsimit, jetës shoqërore, kulturore, politike dhe ekonomike. Shoqëria e parë shqiptare në ShBA ishte themeluar nga Petro Nini Luarasi, në vitin 1905 në Bufalo Jamestown, me emrin “Malli i mëmëdheut”. Numri i shoqërive dhe organizimeve të ndryshme u rrit me ardhjen në ShBA të intelektualëve si Fan Noli, Kristo Dako, Faik Konica, Sotir Peci, etj.⁶

Gjatë kësaj periudhe në ShBA vepronin një varg shoqërish e organizimesh të ndryshme e të pavarura shqiptare. Zhvillimet dhe zgjerimi i emigracionit nxorën në pah nevojën për organizimin e emigracionit shqiptar në një lëvizje të vetme patriotike, e cila konsiderohej si një domosdoshmëri për të mbajtur gjallë traditat, gjuhën dhe kulturën kombëtare shqiptare tek shqiptarët e Amerikës, por edhe për të kontribuar në përpjekjet për krijimin e një Shqipërie autonome. Në këtë mënyrë gjatë muajit prill 1912 u themelua Federata Vatra, ndërsa në korrik të këtij viti në Boston u mbledh kuvendi i parë i Federatës, në të cilin sekretar i përgjithshëm i kësaj organizate dhe redaktor i përgjithshëm i gazetës “Dielli”, organ i kësaj Federate, u zgjodh Faik Konica.⁷

Federata “Vatra” karakterizohej me një rregullim të mirëfilltë administrativ, me statut e rregullore të rishikuara kohë pas kohe, me kuvende të përvitshme, me bilance të rregullta financiare dhe me një aktivitet mbresëlënës kombëtar e kulturor. Përveç “Vatrës” në ShBA gjatë viteve 1925-1939 vepruan me kohëzgjatje të ndryshme edhe 50 shoqëri, klube, vëllezërit mbi bazat krahinore, fetare, kulturore, arsimore, muzikore, teatrale, sportive, si: shoqëria korçare

1919, f. 227.

⁵ B. Meta, Erjon Dervishi, Hasan Bello, *Vatra dhe shqiptarët në Amerikë*, Prishtinë: Instituti i Historisë Prishtinë, 2022, f. 19-20.

⁶ B. Meta, *Federata Panshqiptare Vatra*, Tiranë: Globus, 2002, f. 18.

⁷ B. Meta, E. Dervishi, H. Bello, *Vatra dhe shqiptarët në Amerikë*, 27-29.

“Arsimi”, me disa degë, ajo e dardharëve “Mbleta”, “Vjosa” e krahinës së Përmetit, klubi muzikor “Tomorri”, shoqëritë e grave “Bashkimi”, “Vojsava”, “Gruaja shqiptare e Amerikës”, etj., ndërsa në gjysmën e parë të viteve 1930 lindën edhe shoqëritë e para të pavarura shqiptaro-amerikane të integruara në jetën politike amerikane si: “Lidhja Shqiptare” në Sant Luis, “Organizata shqiptare në Boston”, “Lëvizja demokratike shqiptaro-amerikane” në Boston, “Lidhja iliriane” në Jamestown, etj.⁸

Lëvizja intelektuale shqiptare e diasporës në ShBA: çështja e shtypit

Emigracioni shqiptar në ShBA ishte i ri, i krijuar gjatë dy dekadave të para të shekullit njëzetë. Gjatë viteve në fjalë niveli kulturor dhe arsimor i mërgatës shqiptare ishte i ulët. Por, emigrantët shqiptarë filluan të përparonin shumë shpejt në fushën e arsimit e të kulturës kombëtare dhe në përvetësimin e kulturës amerikane. Objektivat kryesore të lëvizjes së organizuar shqiptare mbetën mbështetja e arsimit në vendin amë, ruajtja dhe mësimi i gjuhës shqipe tek gjeneratat e reja të mërgimtarëve, zhvillimi i mëtejshëm i saj, çelja e shkollave dhe kurseve të gjuhës shqipe si dhe nxitja dhe organizimi i botimeve në gjuhën shqipe. Kurse për mësimin e gjuhës shqipe, për fëmijë dhe të rritur, u mbajtën për vite të tëra në lokale të posaçme për zhvillimin e mësimave, në salla të ndryshme leximi të pajisura me materiale mësimi, në mbarëvajtjen e të cilave u punua në baza vullnetare apo u paguan edhe mësimdhënës. Kurse ose shkolla të së shtunës e të dielës u organizuan pranë kishave shqiptare në Amerikë, si në Boston, Worcester, Nju Jork, Jamestown, Filadelfia, etj.⁹

Krahas punës në sferën edukative një aktivitet i dendur u zhvillua edhe në sferën e shtypit dhe të informimit. Fillimet e shtypit shqiptar në Shtetet e Bashkuara të Amerikës datojnë që nga viti 1906, kur Sotir Peci, një emigrant ortodoks shqiptar me origjinë nga krahina e Korçës dhe i diplomuar në Universitetin e Athinës, në një nga bodrumet në rrugën e famshme “Hudson Street” të Bostonit filloi publikimin e gazetës javore “Kombi”, financuar nga të ardhurat që fitonte nga puna e tij individuale në një fabrikë, akt të cilin Konstatin Çekrezi e konsideronte si gur themel i Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në Shtetet e Bashkuara të Amerikës.¹⁰

⁸ *Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX*, Vëllimi III, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë, 2022, f. 683-684.

⁹ *Po aty*, f. 689-690.

¹⁰ C. A. Chekrezi, *Albania Past and Present*, f. 227-228.

Përpjekjet e Pecit kishin qenë të vështira. Në të njëjtën kohë ai ishte redaktor, botues dhe drejtor, ndërsa përveç se në fillim e shpërndante gazetën falas, ai duhej t’i takonte shqiptarët personalisht e t’u sqaronte se cili ishte qëllimi i gazetës, pasi që prej 5000 shqiptarëve që ndodheshin në këtë periudhë në ShBA vetëm 20 prej tyre dinin shkrim-lexim.¹¹ Megjithatë, të paktët shqiptarë që dinin shkrim-lexim kishin vullnet që gazetën t’ua lexonin të tjerëve, madje edhe t’ua interpretonin atyre.¹²

Pas “Kombit” një tjetër gazetë me rëndësi ishte “Dielli”, gazetë politike, shoqërore, letrare, kulturore, ekonomike, pedagogjike, etj., e themeluar më 1909 në Boston si organ i shoqërisë “Besa-Besën”, drejtuar fillimisht nga Fan Noli e më pas nga Faik Konica, dhe e cila që nga viti 1912 bëhet organ i Federatës Panshqiptare “Vatra”.¹³

Gazeta “Dielli” ka qenë njëra nga tribinat më të rëndësishme të çështjes shqiptare, duke përkrahur në vazhdimësi lëvizjet për çlirimin dhe pavarësinë e Shqipërisë; ka kundërshtuar politikën shoviniste të shteteve fqinje ndaj Shqipërisë dhe ka propaganduar në vijimësi idenë e bashkimit dhe të organizimit të popullit shqiptar në një shtet me program të përcaktuar politik, ekonomik, kulturor e arsimor, sipas modeleve të demokracive perëndimore.¹⁴

Në përgjithësi, duke filluar nga viti 1906 e tutje komuniteti shqiptar në ShBA, i organizuar në shoqëri të ndryshme në qytete të ndryshme, botoi një varg gazetash e revistash, kryesisht në gjuhën shqipe, në gjuhën angleze, apo edhe në dyja gjuhët, të cilat përveç informimit kishin për qëllim edhe emancipimin kulturor e politik të shqiptarëve.

Shtypi shqiptar në Shtetet e Bashkuara të Amerikës shënoi një progres të madh, i cili mund të dëshmohet nga fakti se vetëm gjatë periudhës 1905-1941 në këtë vend u botuan rreth 53 gazeta e revista, disa prej të cilave edhe në periudha të shkurta kohore varësisht nga mundësitë kryesisht financiare. Ndër më të njohurat, sipas viteve të themelimit, krahas “Diellit” e “Kombit” përmenden: Trumpeta e Krujës (1910), Zëri i Popullit (1912), Koha (1915), Albanian Era (1915), Mprojtja Shqiptare (1916), Illyria (1916), Përlindja (1916), Adriatic Review (1918), Independenca (1920), Shkëndija (1921), Albania (1921), Liberatori (1934), Liria Shqiptare (1940), etj.¹⁵

¹¹ Po aty, f. 228.

¹² L. S. Stavrianos, *Balkans since 1453*, with a new introduction by Trajan Stojanovich, London: Hurst, 2000, f. 506.

¹³ *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2008, f. 477.

¹⁴ Po aty, f. 477.

¹⁵ C. A. Chekrezi, *Albania Past and Present*, 230; Cilat ishin 53 gazetë shqiptare që dolën

Gazeta “The Adriatic Review” në promovim të historisë dhe mbrojtjes së pavarësisë dhe integritetit territorial të Shqipërisë

Krahas ruajtjes së gjuhës dhe traditave kombëtare një tjetër mision i gazetave shqiptare që u botuan në Shtetet e Bashkuara të Amerikës ishte edhe promovimi i historisë, i kulturës dhe i mbrojtjes së pavarësisë dhe i integritetit territorial të Shqipërisë. Në këtë kuadër përfshihej edhe sensibilizimi i opinionit publik amerikan lidhur me Shqipërinë, shqiptarët dhe historinë e kulturën e tyre. Në këtë drejtim u shqua për një rol të veçantë gazeta “The Adriatic Review”, që doli gjatë viteve 1918-1919, fillimisht nën drejtimin e Fan Nolit e më pas të Konstatin Çekrezit. Kjo gazetë ishte organ i Federatës Panshqiptare “Vatra” dhe selinë e kishte në Boston.¹⁶ Duke filluar nga shtatori i vitit 1918 deri në tetor të vitit 1919 u botuan gjithsej 13 numra të gazetës “The Adriatic Review”, në baza mujore, me një mesatare prej 48-52 faqesh, kryesisht në dy gjuhë: në gjuhën angleze dhe në atë shqipe. Pjesa në gjuhën angleze përmbledhte kryesisht tema politike, historike e kulturore, ndërsa ajo në gjuhën shqipe kryesisht kishte karakter letrar.

Botimi i gazetës “The Adriatic Review” korrespondoi me periudhën që përfshiu përfundimin e Luftës së Parë Botërore dhe me trajtimin e çështjes shqiptare në Konferencën e Paqes në Paris, e cila ishte mbledhur për të trajtuar problemet që buruan nga Lufta e Parë Botërore dhe në krijimin e një rendi të ri botëror. Në këtë mënyrë, qysh në edicionin e saj të parë, në shtator të vitit 1918, gazeta “The Adriatic Review” botoi artikullin “Për Shqipërinë e Lirë” (For Free Albania), qëllimi i së cilit ishte sensibilizimi i opinionit amerikan me vendndodhjen e Shqipërisë, pozitën e saj gjeografike, statusin politik ndërkombëtar, problemin e kufijve dhe të ardhmes politike të vendit. Hidhej poshtë copëtimi, protektorati apo çfarëdo zgjidhje që ishte në kundërshtim me pavarësinë e Shqipërisë, ndërsa përkundrazi, kërkohet korrigjimi i kufijve të vendosur padrejtësisht në Konferencën e Londrës më 1913.¹⁷ Në mbrojtje të këtij qëndrimi artikulli thekson autoktoninë e ilirëve, paraardhës të shqiptarëve të sotëm, dhe përmend premtimet franceze për ruajtjen e pavarësisë së Shqipërisë më 1916, atyre italiane e britanike më 1917, dhe në veçanti deklaratën e Presidentit Uilson mbi kushtet e paqes, ku kishte theksuar se duhet të rivendoset pavarësia e gjithë popujve të Ballkanit

në ShBA në vitet 1906-1941, link: <https://pamfleti.net/cilat-ishin-53-gazetat-shqiptare-qe-dolen-ne-shba-ne-vitet-1906-1941>, qasja 17 mars 2025.

¹⁶ The Adriatic Review, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: 1.

¹⁷ The Adriatic Review, “For Free Albania”, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: f. 1-2.

përgjatë linjave etnike dhe historike dhe një gjë e tillë të garantohet përmes marrëveshjeve ndërkombëtare.¹⁸

Në periudhën në fjalë, shtypi dhe opinioni publik amerikan nuk kishte shumë njohuri për Shqipërinë. Në shtyp shpesh herë ngatërrohej rajoni i Ballkanit dhe Shqipëria. Edhe ato pak njohuri shpesh herë ngatërroheshin, sidomos kur shprehetet Albania dhe Armenia ishin pothuaj të përafërta në shqiptim. Se shqiptarët dhe armenët ishin dy popuj tërësisht të ndryshëm në aspekt të gjuhës, zakoneve dhe të pozitës gjeografike, njëra në Evropë e tjetra në Azi, por që kishin pasur fatin e përbashkët të së qenit të pushtuar nga Perandoria Osmane, trajtohet nga artikulli “Lëvizja e Aleatëve në Shqipëri” (The Allied Drive in Albania).¹⁹

Në vazhdimin e sensibilizimit të opinionin publik amerikan në numrin e parë të gazetës në fjalë botohet edhe artikulli “Presidenti Uilson dhe ish-presidenti Ruzvelt për Shqipërinë” (President Wilson and Ex-President Roosevelt for Albania) Në krenimin e përvjetorit të Pavarësisë së Shteteve të Bashkuara të Amerikës Presidenti Uilson kishte ftuar përfaqësues të mbi 30 popujve, përfshirë edhe Fan Nolin, kryetar i Federatës “Vatra” dhe përfaqësues i shqiptarëve. Në këtë krenim fjalimi i Presidentit Uilson mbi rënien e autokracive, sundimin e ligjit në marrëdhëniet ndërkombëtare, lirinë e popujve dhe mbrojtjen e tyre kundrejt “komplotëve dhe konspiracioneve” jehoi në katër anët e botës dhe frymëzoi popuj të shumtë, prandaj duke u kthyer nga kjo kremte në anijen “Mayflower” Noli gjeti rastin që të takohej dhe të kërkonte nga Presidenti Uilson rinjohjen e pavarësisë së Shqipërisë. Uilson kishte dëgjuar me dashamirësi dhe kishte premtuar që ta njohte Shqipërinë.²⁰ Por, një zotim i tillë për ruajtjen e pavarësisë Shqipërisë ishte bërë edhe nga ish-Presidenti i Shteteve të Bashkuara, koloneli Theodor Ruzvelt, i cili në një fjalim publik me rastin e 4 korrikut (Pavarësisë së ShBA) kishte deklaruar se Shqipëria duhej të përfshihej në listën e shteteve pavarësia e të cilave duhej të njihej dhe të sigurohej nga fuqitë Aleate. Noli, i cili po ashtu zhvilloi një takim me ish-Presidentin u befasua nga njohuritë e thella që kishte ai mbi çështjen shqiptare e në veçanti mbi Çështjen e Adriatikut.²¹ Është mjaft i rëndësishëm fakti se dy figura madhore amerikane, Presidenti Uilson dhe

¹⁸ Po aty, f. 2-3.

¹⁹ The Adriatic Review, “The Allied Drive in Albania”, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: f. 3-4.

²⁰ The Adriatic Review, “President Wilson and ex-President Roosevelt for Albania”, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: f. 5-6.

²¹ Po aty, f. 5-6.

koloneli Ruzvelt, ndanin të njëjtën simpati për Shqipërinë, prandaj shqiptarët u janë mirënjohës për qëndrimin e tyre në ruajtjen e kauzës së drejtë, ishte njëra nga konkluzionet kryesore të këtij artikulli.

Krahas Fan Nolit edhe Mehmeti Konica luajti një rol me rëndësi në sensibilizimin e opinionit amerikanit. Përmes artikullit “Një thirrje për miqtë amerikan” (An Appeal to American Friends), Mehmet Konica si përfaqësues i Federatës “Vatra” në Londër, pasi që paraqet një histori të shkurtër të Shqipërisë dhe të popullit shqiptar, kërkoi nga miqtë e Shqipërisë në Amerikë që ta përdorin influencën e tyre mbi Amerikën dhe fuqitë tjera të Antantës për të rinjohur pavarësinë e Shqipërisë.²² Një tekst pothuaj me përmbajtje të njëjtë Konica ia kishte drejtuar edhe diplomatit të lartë britanik, Lordit Cecil, qysh në nëntor të vitit 1916.²³

“Ilirët antik në Antantë” (Ancient Illyrians in Entente) paraqet një artikull të huazuar nga gazeta amerikane New York Evening Sun, në të cilin si kryefjalë theksohet fjalia “pas një beteje të vetmuar dymijë vjeçare shqiptarët i bashkohen ushtarëve të demokracisë”. Duke vlerësuar argumentin se nën organizimin e “Vatrës” rreth 70.000 shqiptarët të Amerikës kishin blerë “bono lirie” në vlerë prej një milion dollarësh, ata iu ishin bashkuar kështu ushtarëve të demokracisë.²⁴ Por, kontributi i diasporës shqiptare nuk kufizohej vetëm me aksione të karakterit humanitar. Në ushtrinë amerikane shërbente edhe një numër ushtarësh me prejardhje shqiptare. Duke u ndier krenar, Fan Noli në adresimin që u bëri atyre në Kamp Dejvis më 8 shtator 1918 shprehu ndër të tjera edhe për borxhin e madh që shqiptarët ua kishin Shteteve të Bashkuara të Amerikës, e cila i mirëpriti krahëhapur, duke u dhënë mundësinë e banimit, punësimit dhe jetës së lirë. Po vëllezërit tanë në Shqipëri, vazhdonte Noli, në valën e madhe të luftës ata vuajnë për bukë, barëra, ndihma të llojeve të ndryshme, dhe mu këto ndihma i ofroi Kryqi i Kuq Amerikan, pra si do të mund t’ia paguajmë hakun Amerikës, theksonte Noli.²⁵ Ushtarët amerikanë, do të përfshiheshin drejtpërdrejt në luftimet detare në Adriatik, duke bartur barrën kryesore krah forcave tjera të Antantës në shkatërrimin e luftë-anijeve

²² The Adriatic Review, “An Appeal to American Friends”, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: f. 7-9.

²³ The Adriatic Review, “Memorandum on Albania”, Vol. I, No. 2, Boston, Mass., October 1918: f. 52-58.

²⁴ The Adriatic Review, “Ancient Illyrians in Entente”, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: f. 11-14.

²⁵ The Adriatic Review, “Debt Albania Owes to America”, Vol. I, No. 2, Boston, Mass., October 1918: f. 58-62.

austro-hungareze pranë brigjeve të Durrësit më 3 tetor 1918.²⁶

Njëjtë sikurse Noli, edhe Mehmet Konica, ishte i vetëdijshëm se fitorja e Aleatëve do të ishte përcaktuese në rregullimin e rendit të ri botëror, prandaj si përfaqësues i Federatës “Vatra” në Londër ai i kishte ofruar qeverisë mbretërore britanike një regjiment të përbërë nga ushtarë shqiptarë nga emigracioni shqiptar në Amerikë me premtimin se do të rritej deri në madhësinë e një divizioni. Këta ushtarë, thuhej në artikullin e botuar në gazetën londineze “Near East”, të 30 gushtit 1918, që paraqesin ndjenjat e sinqerta të popullit shqiptar, presin me padurim pranimin nga Aleatët të organizimit të tyre ushtarak.²⁷ Është me rëndësi të ceket edhe interpretimi që Mehmet Konica i bënte mos vlerësimit të faktorit shqiptar nga Aleatët. Shqiptarët, që numërojnë një popullsi prej 2.5 milionë banorësh me lehtësi do t’i ofronin Aleatëve një forcë prej 100-140.000 ushtarësh, në këtë mënyrë do të shmangej ekspedita e Selanikut dhe do të parandalohet fatkeqësia e ushtrisë serbe, pasi që austro-hungarezët nuk do ta pushtonin Shqipërinë.²⁸

Popullsia e cekur më sipër, nuk nënkuptonte vetëm shqiptarët e Shqipërisë londineze, por edhe ata të Kosovës, të Janinës, të Manastirit dhe të rrethinës, pra treva të banuara me popullsi kompakte shqiptare, autoktone dhe me prejardhje nga ilirët, thuhej në një memorandum që iu dërgua Presidentit Uilson, sekretarit të shtetit Lansing dhe përfaqësuesve të fuqive të Mëdha në Uashington disa ditë para udhëtimit të tyre në Paris, që u botua e plotë me titullin “Memorandumi mbi Shqipërinë” (Memorandum on Albania) në edicionin e nëntorit të vitit 1918.²⁹ Në këtë memorandum të nënshkruar nga Noli dhe disa priftërinj të tjerë shqiptarë që shërbenin në qytete të ndryshme të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, jepet një histori e shkurtër e përpjekjeve të shqiptarëve për liri, qysh nga pushtimi romak i trevave të Ilirisë, pushtimin osman dhe Lidhjen Shqiptare të Prizrenit e deri tek Pavarësia e Shqipërisë dhe Lufta e Parë Botërore, ku ndryshe nga popujt e tjerë, të cilëve Fuqitë evropiane i ofruan ndihmë dhe mbrojtje, shqiptarët ishin lënë nën mëshirën e turqve.³⁰ Memorandumi kërkon që, bazuar në parimet e shpallura të Presidentit Uilson

²⁶ The Adriatic Review, “The Naval Battle of Durazzo”, Vol. I, No. 1, Boston, Mass., September 1918: f. 50.

²⁷ The Adriatic Review, “Albania and the Allies”, Vol. I, No. 2, Boston, Mass., October 1918: f. 64.

²⁸ Po aty, f. 64.

²⁹ “Memorandum on Albania”, The Adriatic Review, Vol. I, No. 3, Boston, Mass., November 1918: f. 97.

³⁰ Po aty, f. 97-99.

të rivendoset pavarësia politike dhe ekonomike e Shqipërisë, të garantohet çdo lloj agresioni i mundshëm kundër Shqipërisë në të ardhmen, të bëhej korrigjimi i kufijve të Shqipërisë për të përfshirë në këtë shtet edhe territore të banuara me popullsi kompakte etnike shqiptare, të cilat ishin shkëputur nga trungu etnik si pasojë e Kongresit të Berlinit 1878, si dhe provinca e Kosovës me qytetet Pejën, Gjakovën, Prishtinën, Mitrovicën, Shkupin, Ohrin, Plavën, Gucinë, Ulqinin, dhe provincat e pushtuara nga Greqia si Çamëria dhe viset tjera deri në Prevezë.³¹ Sikurse shihet Memorandumi pretendon dhe kërkon nga Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe Fuqitë e Mëdha njohjen e një shteti shqiptar që në kuadër të saj do t'i kishte gjitha trevat etnike të banuara me shqiptarë, që padrejtësisht ishin shkëputur nga trung etnik shqiptar përgjatë zhvillimeve politike dhe historike, sikurse Kongresi i Berlinit (1878), Luftërat Ballkanike të vitit 1912, etj., ndërsa këto pretendime shoqërohen nga argumentimi përmes provave dhe fakteve të natyrës politike, etnografike, historike, gjeografike dhe ekonomike.

Krahas shqiptarëve të emigracionit, telegrame mbështetëse për Shqipërinë iu adresuan Presidentit Uilson edhe nga shtetas amerikanë, të cilët kishin njohuri për Shqipërinë dhe shqiptarët. Në një artikull me titull “Një republikë amerikane në Evropë” (An American Republic in Europe), të botuar më 2 nëntor 1918 në gazetën The Christian Work të Nju Jorkut, autori Ulliam Uillard Hovard (William Willard Howard), sekretar i organizatës “Balkan Relief Fund, jo vetëm që kërkoi njohjen e vetëvendosjes për Shqipërinë, por edhe parashtrroi sugjerime konkrete për Presidentin Uilson, të cilat konsistojnë në disa pika: (1) Presidenti Uilson në harmoni me Aleatët e Shteteve të Bashkuara të shpallë Republikën e Shqipërisë; (2) Shtetet e Bashkuara të Amerikës t'i ofrojnë Shqipërisë një lloj mentorimi, ndihme dhe mbrojtjeje sikurse kishin vepruar me Kubën dhe Filipinet; (3) të formohet një qeveri kombëtare, e cila do të përbëhej nga shqiptarë që aktualisht jetojnë në Shtetet e Bashkuara; (4) fondet për shpenzimet qeveritare dhe ato të restaurimit të Shqipërisë të sigurohen nga bono që garantohen nga Shtetet e Bashkuara; (5) Shtetet e Bashkuara ta mentorojnë qeverinë e Shqipërisë për një periudhë 25 vjeçare apo deri në periudhën kur Presidenti amerikan mendon se shqiptarët janë në gjendje të vetëqeverisin; (6) kufijtë e Shqipërisë të përcaktohen përgjatë linjave etnike, etj.³²

³¹ Po aty.

³² The Adriatic Review, “An American Republic in Europe”, Vol. I, No. 3, Boston, Mass., November 1918: f. 109.

Derisa kishte parashtruar sugjerime sigurisht që Hovard ishte kujdesur që t’i argumentonte ato. Shqiptarët ishin ndër popujt më të vjetër të Ballkanit, për 500 vjet kishin luftuar për t’u çliruar nga pushtimi turk, ndërsa shteti dhe qeveria e tyre ishte pranuar nga vetë fuqitë evropiane – ishte argumenti i parë i Hovardit.³³ Më pas Hovard kaloi në arsyetimin e ekzistencës së një republike amerikane në Evropë. Fuqitë evropiane nuk janë në gjendje financiare apo për arsye të ndryshme ta mbështesin Shqipërinë, ndërsa Shtetet e Bashkuara të Amerikës nuk kanë hyrë në luftë për t’u mbrojtur apo për t’i zbatuar traktatet, por nga motivet e pastra të altruizmit. Bota është e mjaftueshme me monarkitë, ndërsa shqiptarët dëshirojnë një republikë sipas modelit qeverisës amerikan, prandaj edhe duhet të shpallet Republika e Shqipërisë.³⁴

Në prag të fillimit të punimeve të Konferencës së Paqes u intensifikuan shkrimet në mbrojtje të çështjes kombëtare shqiptare. Gazeta “The Adriatic Review” në edicionin e dhjetorit të vitit 1918 publikoi tekstin e plotë të shkruar nga Faik Konica “Çështja Shqiptare” (The Albanian Question), një qarkore që përfshiu gjithë historikun e çështjes kombëtare e që u drejtohej kancelarive diplomatike të fuqive Aleate.³⁵ Ky shkrim u pasua edhe me botimin e tekstit të Traktatit të Fshtetë të Londrës të vitit 1915, në të cilin opinionit publik ndërkombëtar i bëhej me dije mbi pazarllëqet që fuqitë evropiane i kishin bërë në kurriz të Shqipërisë, i cili traktat binte drejtpërdrejt ndesh me parimet e Presidentit Uilson lidhur me marrëveshjet e fshehta ndërkombëtare. Po në këtë numër botohet edhe një tekst me peticionin që qytetarët me origjinë shqiptare që jetonin në Worcester i kishin parashtruar Presidentit Uilson në kërkim të mbrojtjes së Shqipërisë nga marrëveshjet e fshehta ndërkombëtare, të cilat i shkatërrojnë popujt e vegjël, publikuar në origjinal nga gazeta amerikane Worcester Telegram, më 20 dhjetor 1918.³⁶

Ishte mu ky traktat përcaktues në qëndrimin e Francës dhe të Britanisë së Madhe ndaj Shqipërisë në Konferencën e Paqes. Këto dy fuqi duhej të mbanin premtimin ndaj Italisë, Greqisë dhe Serbisë që konsistonte në copëtimin e Shqipërisë në këtë mënyrë: Vlora dhe rrethina do të binin nën sovranitetin e plotë të Italisë; në Shqipërinë Qendrore do të formohej një shtet autonom shqiptar nën protektoratin italian, Shqipëria Veriore i jepej Serbisë e Malit

³³ Po aty.

³⁴ Po aty, f. 110.

³⁵ The Adriatic Review, “The Albanian Question”, Vol. I, No. 4, Boston, Mass., December 1918: f. 145-165.

³⁶ The Adriatic Review, “Natives of Albania Opposed to Any Underhand Diplomacy”, Vol. I, No. 4, Boston, Mass., December 1918: f. 179-182.

të Zi, kurse Shqipëria Jugore i jepej Greqisë”.³⁷ Prandaj, formimi i Qeverisë së Përkohshme shqiptare në dhjetor të vitit 1918 paraqiste një pikë shprese për “The Adriatic Review”. Formimi i qeverisë shqiptare është rezultat i bisedimeve, *të cilat për një kohë po zhvilloheshin midis krerëve politikë shqiptar, ndërsa puna e vërtetë në këtë drejtim filloi kur delegati i Federatës Vatra për Londër, Mehmet Konica, udhëtoi për në Shqipëri për t’u takuar e biseduar me disa nga figurat kryesore politike shqiptare*.³⁸ Në aktet themeltare të formimit të qeverisë së përkohshme konsiston edhe mbështetja në tre pika: (1). Vendimet e Antantës për të mbrojtur kombet e vogla; (2) mbështetja në parimet fisnike të Presidentit Uilson mbi vetëvendosjen e popujve; dhe (3) vendimet e Konferencës së Londrës të viteve 1912-1913, përmes së cilave njihej Shqipëria e lirë dhe e pavarur.³⁹ *Në këtë mënyrë opinionit amerikan i bëhej e ditur se Shqipëria kishte qenë një shtet i njohur ndërkombëtarisht në të kaluarën jo të largët, se Shqipëria miratonte aktet e Antantës dhe sidomos parimet e Presidentit Uilson.*

Diaspora shqiptare në Shtetet e Bashkuara të Amerikës po ndiqte me vigjilencë zhvillimet që ndodhnin në Shqipëri apo rreth Shqipërisë. Kjo dëshmohet përmes një artikulli të botuar me titullin “Memorandumi mbi Korçën” (A Memorandum on Korcha), ku vihet në pah se “ishin pranuar informacione se trupat franceze i kishin dorëzuar grekëve territorin shqiptar që njihej si “Republika e Korçës”, një informacion që ishte dëshmuar jo i saktë”. Pavarësisht kësaj, Federata “Vatra” përmes delegates të saj i kishte adresuar një memorandum ambasadës franceze në Uashington. Në këtë memorandum të nënshkruar nga Fan Noli dhe Konstatin Çekrezi, i datës 16 janar 1919, Francës i bëhej e ditur se krahina dhe vetë qyteti i Korçës paraqisnin vatrën e patriotizmit shqiptar, si njëra nga provincat më progresive dhe nacionaliste të Shqipërisë. Pas një përshkrimi të relacioneve shqiptaro-greke në jug të Shqipërisë gjatë viteve të Luftës së Parë Botërore memorandum i kërkon nga qeveria franceze të përmbahet nga çdo dorëzim i mundshëm i Korçës në duar të grekëve.⁴⁰

³⁷ *The National Archives*, Fondi: FO 371/5726, Viti: 1921, 229; *Agreement between France, Russia, Great Britain and Italy*, London: His Majesty Stationery Office, 1920, f. 2-8.

³⁸ *The Adriatic Review*, “The Provisional Albanian Government”, Vol. I, No. 5-6, Boston, Mass., January-February 1919: f. 185-186.

³⁹ Po aty.

⁴⁰ *The Adriatic Review*, “A Memorandum on Korcha”, Vol. I, No. 5-6, Boston, Mass., January-February 1919: f. 197-200.

Kundër pretendimeve greke për Shqipërinë e jugut në të njëjtin numër kemi edhe dy artikuj të tjerë. “Përsëri Epiri” (Again Epirus) nga Lumo Skendo shtjellon dredhitë greke me përdorimin e shprehjes “Epirus”, si term për të pasqyruar pretendimet territoriale greke, që paraqet një pjesë të Shqipërisë, *që më parë njihej si Vilajeti i Janinës. Duke përshkruar pozicionin gjeografik të kësaj treve që në antikë njihej edhe si Epiri, Thesprotia apo Molosia, pavarësisht emrit, Lumo Skendo vinte në pah se kjo provincë asnjëherë nuk kishte qenë pjesë formuese e shtetit grek e as që ishte e banuar nga banorë grekë, gjë që ishte vërtetuar nga gjeografët e hartografët gjermanë, anglezë, francezë e italianë.*⁴¹ Termi “epirot” i përdorur nga grekët shtjellohet në kontekst më të qartë në artikullin që ka të bëjë me të dhëna autentike nga masakrat greke në Shqipërinë e Jugut sipas raportit zyrtar të gjeneralit De Veer. Këto masakra u kryen në verë të vitit 1914 në pjesët jugore të Shqipërisë, nga të ashtuquajtur “epirot” që në fakt ishin ushtarë grekë, kriminelë nga Kreta dhe banditë në shërbim të qeverisë së Zografosit. Qëllimi i grekëve ishte që të terrorizonin dhe të dëbonin popullsinë autoktone shqiptare nga këto treva, zhvillime që u përfshinë në raportin zyrtar të gjeneralit De Veer, në kuadër të misionit holandez në Shqipëri e që ishte cituar edhe nga Aubrey Herbert në parlamentin britanik.⁴² Zhvillimet e muajve janar-shkurt 1919 në Konferencën e Paqes u reflektuan në edicionin e muajit mars të gazetës “The Adriatic Review”. U trajtua në hollësi memorandum i që delegacioni shqiptar paraqiti në Konferencën e Paqes dhe përpjekjeve diplomatike për të mbrojtur trevat jugore shqiptare, përfshirë edhe propozimin për okupimin dhe administrimin e tyre të përkohshëm nga Shtetet e Bashkuara të Amerikës deri në gjetjen e zgjidhjes përfundimtare.⁴³

Po ashtu gazeta trajtoi edhe veprimtarinë e diasporës shqiptare në Amerikë gjatë kohës së punimeve të Konferencës. U organizuan edhe takime me karakter kombëtar krahas artikujve të ndryshëm në gazetatat lokale amerikane. Gratë shqiptare të diasporës amerikane, të grumbulluara në kuadër të shoqatës “Shpresa” në Worcester, degë e Federatës “Vatra”, më 30 mars 1919 i drejtuan një telegram presidentit Uilson dhe atij francez Klemansoi. “Këshilli dhe anëtarët e shoqatës “Shpresa” të Worcesterit, e përbërë kryesisht nga banorë

⁴¹ The Adriatic Review, “Again Epirus”, Vol. I, No. 5-6, Boston, Mass., January-February 1919: f. 200-203.

⁴² The Adriatic Review, “An Authentic Account of the Greek Massacres in Southern Albania”, Vol. I, No. 5-6, Boston, Mass., January-February 1919: f. 207-209.

⁴³ The Adriatic Review, “Albania Wants America to Act as Mandatory Power”, Vol. I, No. 7, Boston, Mass., March 1919: f. 241-245.

me origjinë nga jugu i Shqipërisë, kërkojmë nga Konferenca që të rinjohet pavarësia e Shqipërisë në kufij etnik përfshirë në të edhe krahinat e Kosovës dhe të Çamërisë”.⁴⁴

Gjatë muajve prill-qershor të 1919 Konferenca e Paqes hasi në vështirësi në zgjidhjen e çështjeve territoriale në Ballkan, respektivisht të kufijve midis Italisë e Mbretërisë Serbe-Kroate-Slllovene në të cilën u përfshi pashmangshëm Shqipëria. Në çështjen të njohur si Çështja e Adriatikut, Shqipëria kalkulohej si monedhë këmbimi në pazarllëqet dhe kontradiktat e fuqive të mëdha. Në fund të majit në takimin midis përfaqësuesve kryesorë të katër fuqive të mëdha (Franca, Britania, Italia dhe ShBA) doli në pah propozimi që Shqipëria të vendosej nën protektoratin italian. Uilson e shihte të nevojshëm mandatin e një fuqie të huaj mbi Shqipërinë, e kjo fuqi do të ishte Italia, pasi Franca, Britania dhe ShBA nuk do të mund ta pranonin një mandat të tillë. Mandati italian parashihej prej kufirit verior të Shqipërisë deri në kufirin jugor që do të caktohet nga Konferenca.⁴⁵

I menjëhershëm ishte reagimi i gazetës “The Adriatic Review”, i cili krahas pasqyrimit të protestimit të delegacionit shqiptar kundër një propozimi të tillë, në të cilin renditen argumentet dhe deklaratimet e përfaqësuesve politik shqiptar në këtë konferencë, jepen edhe gjashtë arsye të argumentuara. Populli shqiptar është kundër një vendimi të tillë dhe bie ndesh me parimet e Lidhjes së Kombeve ishte arsyetimi i parë. Arsyetimi i dytë bazohej në ambiciet imperialiste amerikane, i treti në nevojën që Shqipëria t’i ketë kufijtë e saj etnik, dhe pastaj arsye tjera si nevoja për raporte miqësore me fqinjët ballkanikë, uniteti kombëtar shqiptar, zhvillimi i resurseve të Shqipërisë, etj., gjitha këto të argumentuara.⁴⁶

Po ashtu një reagim energjik u bë edhe ndaj tendencave që Vlora t’i jepej Italisë. Pasi që ky propozim ishte parashtruar nga Presidenti Uilson, Federata “Vatra” ishte e para që ngriti zërin kundër një propozimi të tillë.

Qysh më 3 maj 1919 “Vatra” i dërgoi një kabllogram Presidentit Uilson në të cilin shpreh pikëllimin e popullit shqiptar me memorandumun që i jepte Vlorën Italisë. Duhet cekur se në këtë artikull “Vatra” ia përkujton premtimin fisnik që Presidenti i kishte dhënë Nolit gjatë një evenimenti kohë më parë me

⁴⁴ “The Adriatic Review, “Miscellaneous”, Vol. I, No. 7, Boston, Mass., March 1919: f. 275.

⁴⁵ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference 1919, Volume VI, Washington, Government Printing House, 1946, f. 78-81.*

⁴⁶ The Adriatic Review, “Six Reasons Why Italy Should Not Be Mandatory Power For Albania”, Vol. I, No. 10, Boston, Mass., June 1919: f. 388-390.

rastin e kremtimit të festës kombëtare amerikane të 4 korrikut.⁴⁷ Kundër një përpjekjeje të tillë reagoi edhe shoqata “Vlora” që mbërthente në gjirin e saj emigrantë nga qyteti i Vlorës që jetonin në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. “Vlora është ekskluzivisht e banuar nga shqiptarët dhe paraqet një vend të shenjtë për pavarësinë e Shqipërisë, ky propozim është në kundërshtim me parimin e kombësisë dhe të vetëvendosjes, dhe nëse Italia e merr Vlorën ajo do të shtrihet në dyja anët e grykës së Otrantos dhe kështu do ta vendoste mbizotërimin ekonomik në kurriz të popujve ballkanikë”, thuhej në telegramin e protestës të nënshkruar nga 150 emigrantë vlonjatë.⁴⁸

Protestat dhe apelet drejtuar qeverisë amerikane për të trajtuar me drejtësi çështjen e Shqipërisë dhe në veçanti të Korçës në Konferencën e Paqes, të pasqyruara në gazetën “The Adriatic Review” vazhduan edhe gjatë muajve korrik dhe gusht. Një rëndësi e veçantë iu dha përgënjeshtimit të propagandës greke, e cila nën firmën e të ashtuquajturës “Bashkësia Pan-Epirote e Amerikës” kishte dorëzuar në sekretarinë e Konferencës së Paqes mijëra nënshkrime të falsifikuara në emër të shqiptarëve ortodoksë,⁴⁹ duke pretenduar se ata ishin në favor të lënies së Korçës e rrethinës nën administrimin grek.

Krahas protestave, apeleve dhe artikujve të mbrojtje të Shqipërisë dhe çështjes kombëtare në Konferencën e Paqes, komuniteti shqiptar në Amerikë i organizuar nën ombrellën e Federatës “Vatra” dhe të shoqatave apo organizimeve të tjera punoi edhe për parashtrimin e një çështjeje të tillë tek organet më të larta të shtetit amerikan. Pas një pune të zellshme e të mundimshme, Këshilli Kombëtar Shqiptar në Shtetet e Bashkuara të Amerikës arriti të sigurojë parashtrimin e çështjes e kërkesave të Shqipërisë në Komitetin e Senatit Amerikan për Marrëdhënie të Jashtme, lidhur me Konferencën e Paqes në Paris. Para senatorit Henri Cabot Lodge dhe senatorëve tjerë, delegacioni shqiptar në përbërje të Charles. T. Eriksonit, Konstantin Çekrezit dhe Kristo Dakos, më 2 shtator të vitit 1919 u paraqit në senatin amerikan.⁵⁰

Qysh në hyrje të prezantimit senatorët amerikanë kishin kërkuar të njoftime të detajuara rreth Shqipërisë sikurse: nëse Shqipëria përfaqësohej në Konferencë, nëse kishte qeveri, ku ndodhej kryeqyteti i saj, etj. Përgjigjen

⁴⁷ The Adriatic Review, “Protesting President Wilson’s Recommendation Regarding Valona”, Vol. I, No. 10, Boston, Mass., June 1919: f. 394-396.

⁴⁸ Po aty.

⁴⁹ The Adriatic Review, “Statement of the Christian Orthodox Albanians, natives of the District of Koritza and Kolonia”, Vol. I, No. 12, Boston, Mass., August 1919: f. 481-486.

⁵⁰ The Adriatic Review, “The Albanian Question Before the Committee of Foreign Relations of the U. S. Senate”, Vol. II, No. 1, Boston, Mass., September 1919: f. 1.

në këto pyetje, shumë sqarime të tjera dhe ekspozenë para komisionit për punë të jashtme të Senatit amerikan e bëri delegacioni shqiptar duke filluar nga Eriksoni. Qysh në fillim Eriksoni deklaroi se Konferenca e Paqes kishte caktuar një komision për të trajtuar kërkesat greke, të cilat konsistojnë në copëtimin e Shqipërisë, por asnjëherë nuk kishte caktuar ndonjë komision që do të shqyrtonte kërkesat e Shqipërisë. Më pas ai i bëri një shtjellim mbi Traktatin e Londrës së vitit 1915 dhe pasojat që kishte prodhuar, marrëveshjen italo-greke të vitit 1919 dhe trevat shqiptare që kishin mbetur jashtë Shqipërisë së vitit 1913. Eriksoni theksoi se para delegacioni amerikan në Konferencë dhe nga Departamenti i Shtetit kishte kërkuar formimin e një komisioni që do të trajtonte kufijtë e Shqipërisë sipas linjave etnike, përfshirë edhe plebishitin në treva të caktuara, ndërsa për administrimin e Shqipërisë kishte kërkuar formimin e një komisioni në përbërje të dy shqiptarëve, dy italianëve dhe tre amerikanëve.⁵¹

Konstatin Çekrezi u deklarua për Konferencën e Londrës të vitit 1913 dhe trevat e banuara me shqiptarë që mbetën jashtë Shqipërisë së njohur më 1913, sidomos Kosovën, të cilën e vlerësoi si promotor të lëvizjes kombëtare shqiptare që nga viti 1878 e më tej. Duke e vlerësuar situatën e rëndë të shqiptarëve të Kosovës nën sundimin serb Çekrezi kishte kërkuar nga senatorët amerikanë që Senati ta ushtronte ndikimin e tij për të organizuar një plebishit në trevat shqiptare në përcaktim të vetëvendosjes politike.⁵²

I një linje të njëjtë lidhur me amputimet e trungut etnik shqiptar përgjatë historisë, por ndryshe nga Çekrezi, Dako u ndal tek trevat shqiptare nën okupimin e Greqisë, sidomos përpjekjeve të saj që gjatë Luftës së Parë Botërore dhe tani gjatë Konferencës së Paqes për të aneksuar Korçën me rrethinë, ndërsa theksi i veçantë i kushtoi përshkrimit të kufirit etnografik jugor shqiptar.⁵³

Në gjithë këtë takim, që duhet të ketë zgjatur shumë, pasi që përshkrimi nga diskutimi përmbledhet në afro 23 faqe shtypi të gazetës “The Adriatic Review”, është interesant përfundimi me dy pyetje të ndara të parashtruara nga kryesuesi i komisionit amerikan: çfarë përfaqësojnë shqiptarët në aspekt etnik, cila është raca e tyre?, dhe derivat i kujt është gjuha e tyre? Në këto pyetje Erikson ishte përgjigjur se, ndonëse antropologët dhe etnologët nuk kanë ndonjë mendim të unik për origjinën e shqiptarëve, në praktikë ata paraqesin mbetje të pellazgëve të ndarë në tre degë, respektivisht ata janë race

⁵¹ Po aty, f. 2-8.

⁵² Po aty, f. 8-14.

⁵³ Po aty, f. 14-17.

ariane ndërsa gjuha shqipe është derivat i kësaj race dhe shkruhet me shkronja latine.⁵⁴ Parashtrimi i këtyre pyetje të veçanta jep të kuptohet se senatorët amerikanë me vëmendje kishin dëgjuar gjithë prezantimin të paraqitur nga tre delegatët shqiptarë, dhe se e kishin kuptuar thelbin e problemit shqiptar në Ballkan, pra të qenit një popullsi e veçantë e ndryshe nga fqinjët e tyre sllavë e grekë.

Përfundime

Gazeta “The Adriatic Review”, botuar nga Federata Panshqiptare “Vatra”, luajti një rol vendimtar në sensibilizimin e opinionit publik amerikan dhe të qarqeve politike amerikane, si dhe në mbrojtjen e interesave kombëtare të Shqipërisë gjatë një periudhe kritike të historisë së saj. Ajo ndihmoi në nxitjen e mbështetjes brenda komunitetit shqiptaro-amerikan, ngriti ndërgjegjësimin për sfidat gjeopolitike të Shqipërisë në ShBA dhe kontribuoi në diskursin më të gjerë ndërkombëtar rreth riorganizimit të Evropës pas Luftës së Parë Botërore. Ndërsa ndikimi i tij i drejtpërdrejtë në politikën e jashtme të ShBA-së ishte i kufizuar, botimi ndihmoi për të mbajtur çështjen e Shqipërisë në sy të publikut dhe luajti një rol në ndikimin e qëndrimeve të diplomatëve amerikanë ndaj rajonit. Revista kontribuoi gjithashtu në formimin e një identiteti koheziv kombëtar shqiptar midis diasporës, i cili do të vazhdonte të ishte një pjesë e rëndësishme e përvojës shqiptaro-amerikane në dekadat në vijim.

⁵⁴ Po aty, f. 22.

